

Von Papen Suikastinde Sovyet İzleri ve Sovyet Basının Tutumu

Traces of Soviet In The Assassination of Von Papen and Attitude of Soviet Press

Sevtap SIRAKAYA*

Öz

İkinci Dünya Savaşı Türkiye açısından çok stresli, sancılı ve her an savaşa girecekmiş gibi diken üzerinde yaşanan bir dönemdi. Türkiye'nin denge politikasını güderek savaş tehlikesini sınırlarına bulaştırmamaya gayret ettiği olaylardan biri de Sovyetlerin Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen'e yönelik yaptıkları suikast idi. Suikastın faili ardında bıraktığı delillerle kendini havaya uçurdu. Kısa sürede tamamlanan soruşturmada Türk polisi suikastçıya yardım eden Yugoslav kökenli iki Türk vatandaşına ve suikastın azmettiricileri olarak da Sovyet Rusya'nın İstanbul konsoloslukunda çalışan Pavlov ve Kornilov'a ulaştı. Suikast ile birlikte Türkiye'nin eline hem Almanya hem de Sovyetlerle ilişkilerini kötü etkileyecek ve belki de savaşa sürükleyebilecek ateşten bir top verilmiş oldu.

Anahtar kelimeler: Türk-Alman ilişkileri, Türk-Sovyet ilişkileri, suikast, Von Papen, NKVD

Abstract

The Second World war was a difficult and very stressful period for Turkey, marked by a permanent threat of entering the war. One of the significant incidents was "The Ankara Assassination attempt", arranged by the USSR in order to eliminate the German ambassador von Papen. The assassin blew up himself, leaving behind numerous evidences. Having investigated the matter, Turkish police found two Soviet citizens, Kornilov and Pavlov, working in Soviet consulate in Istanbul.

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Doktora Öğrencisi, edaska13@gmail.com

This assassination attempt could lead to the rupture of diplomatic relations between Turkey and Germany, and to involve Turkey in the war.

Keywords: *Turkish-German relations, Turkish-Soviet relations, assassination, Von Papen, NKVD*

Almanya 18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye ile saldırmazlık paktı¹ imzalayıp akabinde Sovyet Rusya'ya savaş açmıştı. Türkiye aktif bir “tarafli savaşıdıılık” politikası izliyordu. Türk dış politikasının tek hedefi “savaş dışı kalmak; savaş belasını topraklarından uzak tutmaktı”.² Ancak Türkiye'nin siyasi, ekonomik, nüfus yönünden ve en mühimi jeopolitik konumu onu her an savaşın içine çekebilecek mahiyette idi.

Türkiye'nin, bir taraftan Bulgaristan'ı işgal edip Sovyet Rusya topraklarında hızla ilerleyen Almanya ile tehlikeli komşuluk ilişkisi yaşadığı ve diğer taraftan da Müttefiklerle imzaladığı anlaşma gereği³ savaşa girmesi istendiği sırada; 1942 yılı 24 Şubatında başkent Ankara'da Alman büyükelçisi Von Papen'e bir suikast yapıldı. Yakalanan zanlılardan olayın azmettiricileri olarak Sovyet istihbaratına mensup iki kişiye; Pavlov ve Kornilov'a ulaşıldı. Amaç Türkiye'yi savaşa dahil etmek miydi? Neden Von Papen hedef alınmıştı? Suikastın akabinde Almanlar büyükelçilerini Sovyet ve İngilizlerin öldürmek istediğini, Sovyetler ise bunu Gestapo'nun Türk – Sovyet ilişkilerini bozmak için yaptığını iddia etmişlerdi. Dava sürecini büyük dikkatle izleyen dünya kamuoyu gizli tanıklardan haberi olmadığı için mahkeme kararının olayı aydınlattığı kanaatinde değildi. Bu olay son on yılda gerek Sovyet arşivlerinin ilgili dönemlerinin açılması gerekse suikast operasyonunu yürüten Sudoplatov, Stepakov ve Naum Eytington gibi istihbaratçıların yayınladıkları kitaplarda suikast hakkındaki gerçekleri yazmaları ile ortaya çıktı. Bu bakımdan araştırmacılar tarafından istihbarat yönü dışında neredeyse hiç işlenmemiş olan bu konu dünya savaşının yaşandığı bu dönemde Türk-Sovyet ve Alman ilişkileri ekseninde oldukça büyük önem arz etmektedir.

Sovyetlerle savaşmakta olan Almanya, 22 Haziran 1941 tarihi evvelinde Sovyet dışişleri bakanı Molotov'un Türk toprakları üzerindeki isteklerini;

¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, İ.2, Cilt: 19, (25.6.1941).

² “Türk devlet adamlarının bu dönemdeki politikalarında fazla “etik” ve “moral” bir kaygı yoktur. İnönü ve kadrosunun tek bildikleri, savaşın Türkiye'nin değil Avrupa'nın kendi çelişkilerinin yarattığı olduğuydu. Bu bir veri kabul edildi ve savaşın dışında kalmak için azami çaba sarf edildi...” Deringil, Selim “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası”, *Tarih ve Toplum*, sayı: 35, (Kasım 1986), s. 24.

³ 19 Ekim 1939 Türkiye-İngiltere-Fransa Üçlü ittifakı: *Düstur*, 3. Tertip, C. 21, s. 15-18.

Boğazlar konusundaki arzularını basına servis ederek⁴ “Türkiye’ye yönelik Sovyet tehdidi” propagandası ile Türkleri Almanya safına çekmeye çalışıyordu.⁵ Öte yandan bunun için ikinci bir cepheyi de Türkiye içinde Turancıları harekete geçirerek kendi emellerine uygun Turancı ve doğal olarak Alman yanlısı bir kamuoyu oluşturma politikası güdüyordu.⁶ Ocak 1939 tarihinde Ankara’ya büyükelçi olarak gelen⁷ Von Papen Türkleri; özellikle de Almanya’nın politikasına hizmet edecek Turancı Türkleri çok iyi tanıyordu ve onlarla sürekli iletişim halinde idi.⁸ Sovyetler ise bu durumdan ülke çıkarları gereği doğal olarak rahatsızlık duyuyordu. Bu politik baskıların sonucu olarak Sovyetlere göre Türkiye “resmen tarafsız olmasına rağmen Alman yanlısı bir tutum” sergiliyordu.⁹ Zaten Türkiye’de Sovyet karşıtı faaliyetlerde aktif olarak yer alan Alman büyükelçisi Von Papen’in asıl görevi de Sovyetlere karşı savaşta Türkiye’yi ikna etmektir.¹⁰

⁴ Sovyetler bu iddiaları tekdüz ettiler. *Tan* 28 Haziran 1941 s.1 ve *Cumhuriyet* 29 Haziran 1941 s.1. Atay, Falih Rıfki “İngiliz-Sovyet Notaları Etrafında” *Ulus* 14 Ağustos 1941 s.1 ve 5.

⁵ Sovyetler karşısındaki Alman zaferleri Türkiye’de Turancı görüş sahibi insanların artmasına yol açarken Papen’in işini de kolaylaştırıyordu. Mecliste, hükümet çevresinde ve hatta hükümetin içinde bile Almanya’ya sempati duyan insanlar mevcuttu. Misal, Şükrü Saraçoğlu 27 Ağustos 1942’de Von Papen ile yaptığı görüşmede; bir Türk olarak Rusya’nın yıkılmasını hararetle arzu ettiğini ve böyle bir fırsatın bin yılda bir defa ortaya çıkabileceğini, fakat bir başbakan olarak Türkiye’nin mutlaka bir tarafsızlık takip etmesinin zaruri olduğuna inandığını söylüyordu. Armaoğlu, Fahir, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt:13, sayı:2 1958 s.164.

⁶ Von Papen 5 Ağustos 1941 tarihinde Alman Dışişlerini şöyle bilgilendiriyordu: “Rusya’daki Alman başarılarını gördükten sonra, Türk hükümet çevreleri Türk-Sovyet sınırının ötesinde bulunan yurttaşlarının ve özellikle Azerbaycan’daki Türk-Moğolların kaderiyle git gide daha çok ilgilenmektedirler...” *SSCB Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri, “Papen’den Dışişleri Bakanlığına”* No: A3018-41, Gizli Nr. 10, (5.8.1941) Çev: Levent Konyar, Havas Yayınları, İstanbul, 1977 s.174.

⁷ Almanya’nın Ortadoğu politikalarına hizmet etmek üzere Türkiye, İran ve Arap coğrafyasına dağılmak üzere bir grup gizli ajan da Papen’le birlikte geldi. Şarapov, Eduard Propkopeviç, *Naum Eytıngon-Karayuşiy Meç Stalina*, 2003, izdatelstvo Neva, s.101.

⁸ Papen’den Alman Dışişleri Bakanına 5 Ağustos 1941 tarih, B 3018-41 sayılı telgrafında bu durum ve Panturanizm hareketi hakkında bilgi veriyor. *İkinci Dünya Savaşında Gizli Belgeler ve Yazışmalar Hitler’in Türk Dostları*, Düş yayınları İstanbul 2006 s.33-34.

⁹ Şarapov, E. P. a.g.e. s.102.

¹⁰ Şarapov, E. P. a.g.e. s. 102. Alman propagandası Türkiye’de aralıksız olarak faaliyetlerini devam ettirirken Von Papen ’de devlet yönetimini Almanya tarafına çekmek için bir takım toprak vaatlerinde bulunuyordu. Bunlardan biri de Ege Denizi üzerindeki 12 adayı Türkiye’ye vermek idi. Ancak İnönü bu konularda oldukça temkinli idi, verdiği yanıtta “...adaları kayıtsız şartsız kullanmak üzere alabiliriz. Yoksa bu yüzden İngilizlerle ve Yunanlılarla ihtilafa girmeyiz.” *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* belge tarihi: 25/26.9.1943, arşiv dosya no: 030.01/40.240.19. Öte taraftan Von Papen Turancı görüşe yakın devlet adamları ve generallere de Sovyet Rusya’da yaşayan Türklerin bağımsızlığı için garanti vermekten geri

Von Papen'in özellikle Turancılar ile ilişkileri ve Hitler'in ondan beklediği görevleri oldukça iyi yapması dışında Sovyetlerin hoşuna gitmeyen bir unsur daha vardı ki, onu asıl NKVD'nin¹¹ hedef tahtasına koyan bu idi. Papen konumunun da etkisi ile pek çok diplomatik ilişkiler içindeydi. Bunlardan birisi de Papa XII. Pius'un yönetimindeki Vatikan'ın Ankara'daki temsilcisi Kardinal Roncalli¹² ile olan görüşmelerdi. Sovyet haber alma teşkilatı, Kardinal Roncalli ile Von Papen'in olası bir Müttefikler – Almanya barış anlaşması hakkında görüşmelerini, Roncalli'nin bu anlaşma girişimi için harekete geçtiğini ve Papa'nın nüfuzunu bunun için kullanabileceğini haber aldı. Aldığı bu haberleri Roma ve Ankara'daki kaynaklarından da doğrulattı.¹³ Eğer böyle bir olay gerçekleşirse Sovyetler için sonuçlar hiç de iyi olmayacaktı.

Von Papen bu görüşmelerde Roncalli'den Almanya ile Müttefikler arasında SSCB'nin dışlandığı bir anlaşmaya platform oluşturması için Papa Pius'un desteğini sağlamasını istiyordu. Hatta Papen İngilizlere daha sempatik geleceğini düşünerek; "Hitlersiz bir Almanya" öngörerek, Sovyetleri dışarıda bırakan İngiltere, Amerika ve Almanya arasında yapılacak barış anlaşmasının şartlarını bile sunmuştu.¹⁴

Bu durum Sovyetleri oldukça kaygılandırdı. Böyle bir anlaşmanın yapılması Sovyetler Birliği'nin Avrupa'dan dışlanmasıyla birlikte Avrupa'daki etkisinin sınırlanması anlamına gelecekti. Kremlin yönetiminin arzu etmediği Sovyetlerin dışlanıp Almanya ile İngiltere ve Amerika arasında yapılacak bu anlaşmanın anahtar figürü; Almanya'nın yeni hükümetinin müstakbel lideri Von Papen olacaktı.¹⁵

Bu gelişmeleri değerlendiren Stalin, Von Papen'in ortadan kaldırılması emrini NKVD 4. Bölüm (sabotaj) başkanı Sudoplatov'a verdi.¹⁶ Sudoplatov bu görev için 1929-1930 yılları arasında Türkiye'de Leonid Naumov takma

durmuyordu. Kirk, George E. "Turkey" *The War And The Neutrals*, der: Tonybee, Arnold & Veronica, Oxford University Press, London 1956 s.353.

¹¹ İçişleri Halk Komiserliği (Народный комиссариат внутренних дел).

¹² Kardinal Roncalli daha sonra XXIII. John adıyla papa oldu. II. Dünya Savaşı sonrasında tutuklanan Von Papen'in beraatinde de etkili rol oynadı.

¹³ Sudoplatov, P. A. *Spetsoperatsii. Lubyanka i Kreml 1930-1950 godı*, Olma Press, 1997, s.173.

¹⁴ Bu anlaşmanın şartları: "- Britanya aynı şekliyle kalacak, -Almanya bir koridor dışında Çekoslovakya ve Polonya'dan çekilecek. -Doğu Avrupa'da savaş öncesi sınırlara çekilecek. -Baltık devletleri bağımsız olacak. -SSCB ile de bu koşullarda anlaşma yapılır." Şarapov, E. P. a.g.e. s.102.

¹⁵ Sudoplatov, P. A. a.g.e s.174.

¹⁶ Stepkov, V. N. *Pavel Sudoplatov-Geniy Terora*, izdatelskiy Dom "Neva", Saint Peterburg 2003 s.132.

adı ile çalışmış olan Naum Eytingon’u görevlendirdi. Eytingon’un yardımcıları NKVD dış dairesi Türkiye istasyonundan Lev Petroviç Vasilevskiy ve yasadışı askeri istihbarattan İvan Tsarov Vinarov¹⁷ idi. Ayrıca suikastı düzenleyecek ekipte NKVD teknik destek dairesinden Aleksandr Erastoviç Timoşkov ve yine NKVD İstanbul istasyonunda görevli Georgiy İvanoviç Mordinov(Pavlov) da yer alıyordu.¹⁸ Ekip Eylül 1941’den itibaren Türkiye’ye gelip bu suikast planını tasarlamaya başladı.

24 Şubat 1942 Salı günü sabah 10’da Von Papen eşi ile her zamanki gibi yürüyerek Alman Büyükelçiliğine gidiyordu. Ancak büyük bir patlama sesi ve etkisiyle karşılaşılıp yere yığıldılar. Olay karşı kaldırımda olmuştu. Papen’e yönelik yapılan bu suikast denemesinin bombacısı kendini patlatmıştı. Papenler ufak sıyrıklarla bu patlamayı atlattı. Hemen olay yerine gelen Türk polisi incelemelere başladı. Olayı gerçekleştirenin kimliğine kriminal incelemeler sonrası hemen ulaşıldı.¹⁹ Suikastta kendini patlatan kişi Ömer Tokat²⁰ adında Yugoslav göçmeni Türk vatandaşlığına yeni geçmiş 25 yaşında bir hukuk fakültesi öğrencisi idi.²¹ İki gün gibi kısa bir sürede Ömer’in suç ortakları olan, yine kendisi gibi sonradan Türk vatandaşlığına geçmiş göçmenlerden berber Süleyman Sağol²² ve tıp öğrencisi

¹⁷ Emrinde çalışan Bulgar göçmenlerinden bir ekip ile birlikte. Şarapov, E. P. a.g.e. s.103.

¹⁸ Baturin, Yuriy *Dosye Razvedçika Molodaya Guardiia*, Moskva 2005 s.393.

¹⁹ Bu suikastın adli yönü dışında Türkiye için çığır açıcı bir başka yönü de olay yeri incelemesi; kriminal oldu. İrelp, Hayri Osman “Modern Anlamıyla Kriminal Polis (Mevkii ve Değeri)”, Polis Dergisi yıl:31 sayı:339 I. Kanun 1944 s.12.

²⁰ Ömer Tokat, Üsküp Geylan Kasabası, Dobrecan köyünden Muallim İşiç’in oğludur. Asıl adı Ömer Halidoviç İşiç’tir. 1917 doğumludur. 05 Ekim 1940 tarihinde Türkiye’ye gelmiş, 09 Mayıs 1941 tarihinde de Türk vatandaşlığına geçmiştir. Hukuk fakültesi öğrencisidir. *Cumhuriyet* 06 mart 1942 s.1,4, *Ulus* 06 mart 1942 s.1 ve *Tan* 06 mart 1942 s.1,2.

²¹ Polis olay yerinin kriminal incelemesinde faili ortaya çıkarabilecek kritik deliller bulmuştu: Bir ağaçta bulunan sünnetli penis, Hatay marka ayakkabı, seri numarası silinmiş bir saat, alman usulü bir bomba, et ben, kahverengi saçlar, şapka, sigara ve tanıklar... Bunlar faili bulmayı hızlandırıcı rolü “Hatay markalı” ayakkabı oluşturdu. Ayakkabı markasından satış yerine buradan da Ömer’in kaldığı Toros adlı otele ulaşılar. “suikastçı yok olmuştu söyletilemedi ancak ayakkabısı söyltildi” Us, Asım, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler)*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1964 s.510. Otel odasında Ömer’e ait fotoğraflı öğrenci kimliğine ve arkadaşlarına... Tüm bunlar iki gün gibi kısa bir sürede gerçekleşti. Kriminal olarak olayın aydınlatılmasında 1940 yılı Bakanlar Kurulu kararı ve onayı ile Türkiye’ye gelen İsviçreli Kriminalist Jean Marc Payot’un büyük katkısı vardır. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, belge tarihi: 22.5.1940 arşiv dosya no:87-51 /97.105.

²² 1908’de Üsküp’te doğan ve 1939 da Türkiye ye gelmiş olan Yugoslav göçmeni Süleyman Sav (Sağol) Türk vatandaşlığına geçmiştir. Ankara’da Güneş berber salonunda kalfalık yapmaktadır. 2 Nisan 1942 *Ulus* s.3 ve 2 Nisan 1942 *Tan* s.1. Süleyman, suikastın faili Ömer’i çocukluğundan beri tanımaktadır.

Abdurrahman Sayman²³ tutuklandı.²⁴ Polisin 72 saat sorguda tuttuğu Abdurrahman ve Süleyman'ın ifadeleri ile suikastın azmettiricileri Sovyet tebaasından Pavlov²⁵ ve Kornilov'a²⁶ ulaşıldı.

Zanlıların ifadelerinden hareketle İstanbul'da Türk emniyet güçleri, Sovyet Başkonsolosluğunda resmi olarak ticari ataşelikte görev yapan Pavlov'un teslim olmasını istedi. Bu istek reddedilince Türk Emniyeti Başkonsolosluğu abluka altına alarak Pavlov'un teslim edilmesi için 3 gün süre verdi. Üçüncü gün bu süre 1 gün daha uzatıldı. Ablukanın dördüncü gününde Konsolosluktaki gizli bilgilerin güvenliği için Pavlov Türk emniyetine teslim oldu. Sovyet tebaasına mensup aranılan diğer zanlı Kornilov ise Türkiye'yi terk etmek üzere bindiği trende 5 Mart sabahı Kayseri'de tutuklandı.²⁷ Ömer'in arkadaşlarının verdiği bir isim daha vardı: Stefan Padoçnik.²⁸ Stefan suikast mahkemesi tutanaklarında da belirtildiği üzere 9 Ocak 1942 tarihinde Islahiye sınır kapısından Suriye'ye geçerek Türkiye'yi terk etmişti.

İlk duruşma 1 Nisan 1942'de yapıldı. Mahkeme kararı 17 Haziran 1942 tarihinde açıkladı: suçluya yardım etmekten Süleyman ve Abdurrahman'a 10 yıl, Kornilov ve Pavlov'a ise adam öldürmeye azmettirmekten 20 yıl ağır hapis cezası verildi.

Dünya genelinde büyük ilgi ile takip edilen bu davada somut delillere dayanmadan Sovyet vatandaşlarına ceza verilmesi dünya kamuoyunda yankı uyandırdı. Kriminal deliller Ömer'in ölen kişi olduğunu kanıtlıyordu peki ya

²³ Baba adı Ragıp olan Abdurrahman Sayman Üsküplüdür. 1938 de Türkiye'ye gelerek Türk tabiiyetine geçmiştir ve İstanbul da tıp fakültesine öğrencisidir. 2 Nisan 1942 *Tan* s.1.

²⁴ Suikastın başarılı bir biçimde polis tarafından aydınlatılmasında eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kurduğu "police-paralle" denilebilecek casusluk faaliyetlerine karşı toplumdaki bilgi almayı amaçlayan jurnal sistemi (gönüllü veya az para karşılığında çalışan polis işbirlikçileri) de oldukça önemli rol almıştır. Mattei, Jean-Louis "Jean Savant- İsmet İnönü'nün Türkiye'si", Toplumsal Tarih sayı 37 Ocak 1997 s.62.

²⁵ Daha sonra Türkiye'den siyasi sığınma talep eden Ahmedov'un deşifre ettiği gibi asıl adı Georgiy İvanoviç Mordvinov'dur. 1896 doğumlu evli 5 çocuk babası, Siberya'da öğretmenlik okulunu bitirip Moskova'da tarih doktorası yapmış bir tarih öğretmenidir. Türkiye'ye savaş sırasında gelen Pavlov Sovyet istihbaratı adına çalışmaktadır. 02 Nisan 1942 *Cumhuriyet* s. 2 ve 2 Nisan 1942 *Tan* s.1.

²⁶ 1908 doğumlu Sovyet Rusya vatandaşı olan İvan oğlu Leonid Kornilov 23 Mayıs 1940'dan beri Türkiye'de İstanbul Sovyet ticaret mümessilliğinde nakliyat müşavirliği yapmaktadır. Evli 2 çocuk babası olan Kornilov, Moskova Şark Üniversitesi mezundur ve Türkçeyi az bilmektedir. 02 Nisan 1942 *Cumhuriyet* s.2 ve 2 Nisan 1942 *Tan* s.1.

²⁷ Von Papen 7 Mart tarihli raporunda isim vermeden Kornilov'un tevkifinden bahseder. *SSCB Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri*, "Papen'den Dışişleri Bakanlığına" No: 363, VII Siyasi Kısmı 308 Gizli, Nr. 20, (9.3.1942) s.201.

²⁸ 5 Nisan 1942 *Pravda* s.4 ve 5 Nisan 1942 *İzvestiya* s.4.

sonrası? Abdurrahman ve Süleyman'ın ifadeleri birbiriyle örtüşüyordu.²⁹ Daha çok dikkat çekici olan ve Sovyet vatandaşlarını zan altında bırakan Abdurrahman'ın ifadeleri idi. Abdurrahman birkaç mevzu dışında³⁰ tüm çıplaklığı ile gerçekleri söylüyordu. Ancak onun ifadesi Ömer'in söyledikleri üzerine kurulu idi. Ömer ise ölmüştü. Bu durum mahkemenin “zan” ile hareket ettiği gerekçesini ortaya çıkarıyordu. Ancak o dönemde pek bilinmeyen daha sonra ortaya çıkan iki gizli tanık bu mahkeme sürecine etki etmişti. Bunlardan ilki Çekoslovakya'nın eski Ankara Büyükelçisi Milos Hanak idi. Almanya Çekoslovakya'yı ilhak ettikten sonra Von Papen de Çekoslovakya Büyükelçiliğini ilhak etmişti. Hanak ise etrafındaki eski subaylarla bir apartman dairesine yerleşip, ülkesindeki direnişe destek vermeye çalışıyordu. NKVD'nin suikast tertibi için görevlendirdiği Leonid Naumov Türkiye'ye gelir gelmez Hanak'ın içinde bulunduğu bu durumu kullanıp ona Von Papen'i ortadan kaldırmayı teklif etti. Suikastı Türkiye'de üniversitede okuyan Çekoslovakyalı bir öğrenci yapacaktı. Ancak Hanak bu teklife şiddetle itiraz etti. Vakti zamanı gelince de bu bildiklerini Türk emniyetine anlattı.³¹

Diğer gizli tanık ise ailesi Troçki'nin bir koruması tarafından öldürülmüş, Kızılordu istihbarat subaylığı yapmış Sovyetlerin İstanbul askeri istihbarat teşkilatında Georgiy Petroviç Nikolayev takma adıyla çalışan İsmail Ahmedov Guseynoviç idi.³² Ahmedov, Papen'e karşı yapılan başarısız suikastın günah keçisi ilan edilmişti.³³ 3 Mayıs 1942'de Türk makamlarından siyasi sığınma talep etti ve mahkeme devam ederken Papen suikastı hakkında bildiklerini³⁴ ve Pavlov'un asıl kimliğini polise anlattı.³⁵

²⁹ Temyiz başladıktan sonra berber Süleyman ifadesinde değişiklik yaptı, tüm söylediklerini yalanlayıp baskı altında ifade verdiğini bir tercüman tahsis edilirse doğruları anlatacağını, ölen kişinin Ömer olmadığını, Pavlov ve Kornilov'u tanımadığını vs. söyledi ancak bu beyanı mahkemede kabul görmedi.

³⁰ Abdurrahman Sovyet memurları ile tanışmalarını açıkça beyandan kaçınmış, bavullarda bulunan Stalin'e yönelik suikast planı belgelerini Sovyet ajanlarına satmak istediği sırada tanıştığını gizlemiştir. Ankara mahkemesi de bavullarda ne olduğunu sormuş, bir takım belgeler olduğu söylendiği halde bu belgelerin içeriğine yönelik sorular yöneltilmemiştir. Şarapov, E. P. a.g.e. s.104.

³¹ Rubin, Barry, *Istanbul Intriques*, Pharos Books, 1 edition January 1992 s.30.

³² Baturin, Yuriy a.g.e. s.68 ve 411.

³³ Rubin, Barry a.g.e. s.33.

³⁴ Stepkov, V. N. a.g.e. s.131.

³⁵ Türkiye'de Tass ajansının bir elemanı gibi görev alan Ahmedov Türk makamlarına teslim olduktan sonra Sovyet Büyükelçisi Vinogradov tarafından iadesi istenmiş ancak olumlu cevap alınamamıştır. Bir süre Türk istihbaratına çalışan Ahmedov daha sonra CIA'ye hizmet etmeye başlamıştır. Suikastteki başarısızlığın nedenini Ömer'in eğitim düzeyinin çok düşük olmasına bağlamıştır. Şarapov, E. P. a.g.e. s. 105.

Von Papen suikastı hakkında Sovyet basınının ilk haberi 26 Şubat'ta TASS ajansı aracılığıyla Anadolu Ajansı kaynaklı verildi. Bu haber gayet sıradan bir haber olarak veriliyordu.³⁶ Çünkü daha suikastın arkasında kimin olduğu ile ilgili hiçbir veri yoktu. Hem olay daha yeni olmuştu. Bu dönemde Sovyet basınında dış haberler TASS aracılığı ile veriliyordu. Bundan kaynaklı olarak da gazetelerde dış haberler hep aynı (Tass ajansı haberleri) idi. Bu haberlere sadece zaman zaman köşe yazarları ile yeni yorumlar katılabiliyordu.³⁷

Sovyet basını, suikast olayı ile ilgili olarak failin ve ona yardım etmiş olabilecek arkadaşlarının kimliğinin ve olayın azmettiricileri olduğu öne sürülen konsoloslukta resmi olarak çalışan iki Sovyet vatandaşının, hatta bunlardan biri olan Pavlov'un teslim olması için İstanbul'daki Sovyet konsolosluğunun dört gün kadar abluka altına alınması gibi önemli gelişmeler yaşanmasına rağmen 26 Şubat tarihinden 5 Nisan tarihine kadar bu konuda haber yapmamıştır.³⁸ Davanın ilk duruşması 1 Nisan'da yapılırken, Sovyet basını Tass aracılığıyla ilk haberi 5 Nisan'da yapmıştır. Haberde genel olarak Sovyetlere karşı bir Nazi provokasyonu; Alman komplosu kurulmasından bahsedilmiştir. "Ankara'nın iyi haber alan yabancı çevrelerinde hiç kimse bu suikast olayının Hitler'in Türkiye'nin tarafsız politikasını etkilemek ve SSCB, İngiltere ve onların müttefikleriyle ilişkilerine zarar vermek amacıyla yaptığından şüphe etmedi"³⁹ denilerek Alman -Faşist çevrelerinin olaydan hemen sonra patlama hakkındaki tahkikatı yanlış yola saptırmak için entrikalar çevirdiğini, bunun sonucu olarak da Pavlov ve Kornilov'un suçsuz olarak tutuklandıklarını yazmışlardır. Bundan sonra Sovyet basınının hedefinde Türk mahkemesi yer almıştır. İddianamenin tamamen asılsız olduğu; tek bir somut durumu

³⁶26 Şubat 1942 *Pravda* s.4, 26 Şubat 1942 *İzvestiya* s.4 ve 26 Şubat 1942 *Komsomolskaya Pravda* s.4.

³⁷ Benzer durum Türk basını için de geçerli idi. Türk gazetelerinin hükümetin izni olmadan yurtdışına haberci ya da temsilci göndermesi yasaktı. Dış basından sadece devletin Anadolu ajansı yayınlarından alabilirlerdi. Basın üzerinde hükümetin yoğun bir baskısı vardı. Zaten basındaki önemli gazetelerin yönetici, köşe yazarı ya da sahiplerinin büyük bölümü ya hükümetteki Cumhuriyet Halk Partisine mensup milletvekili ya da partinin üyesi idi. Parti tüzüğü gereği de partiye mensup kişilerin neşriyatında parti prensipleri göz önünde tutulur ve parti program ve nizamnamesine aykırı yazılar yazılamazdı. Diyelim ki yazıldı o gazete veya dergi kapatılırdı. Koçak, Cemil "2. Dünya Savaşı ve Türk Basını" Tarih ve Toplum, sayı:35 Kasım 1986 s.29-30.

³⁸ Bu dönemde daha çok diplomatik baskılar yapılmış, Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Vinogradov defalarca görüştüğü Türk Başbakanı ve hükümetine vatandaşlarının serbest bırakılması isteğini iletmıştır. *Dokümanı Vneshney Politiki SSSR 1942. c. XXV – Kn. 1. Yanvar-Iyun Tula. 2010. C. 245.*

³⁹5 Nisan 1942 *Pravda*, 5 Nisan 1942 *İzvestiya* s.4.

içermediği belirtilerek; Ömer ve iki arkadaşı, Pavlov ve Kornilov ile tanışık bile olsalar bu iddia Sovyet vatandaşlarının suikaste karıştığı anlamına gelmez, görüşü savunulmuş, haberin devamında Pavlov'un bu suikast olayının Türk-Rus ilişkilerine zarar vermek için yapıldığı iddiası ön plana çıkartılmış ve Yugoslav kökenli sanıkların “moda dedektiflik hikayeleri anlattıklarına”⁴⁰ yer verilmiştir.

Pravda gazetesinde 5 Nisanda ‘Türk mahkemesi tribününde Alman provokatörler’ başlıklı köşe yazısında Komünist Partisine mensup ve Yahudi kökenli olan D. Zaslavskiy Ankara mahkemesini tenkit ve itham ederek; bu dış görünüşe göre bir mahkeme ancak özünde bir mahkeme değil, pek çok saçmalıklar dinleniyor, iddiasında bulunmuştur. Yazının devamında suikast davasını gören Türk mahkemesine iyiden iyiye yüklenerek; asıl suikastın Hitler Almanyasının Türk mahkemesinin şerefine ve bağımsızlığına yaptığı suikast olduğunu yazmış, mahkemede ki Türk savcılarını Türk’ü küçük düşüren bu çamuru söylemeye cesaret edememekle ve korkaklıkla suçlamıştır. Zaslavskiy yazısını iddianameye hakaretler yağdırarak: ‘sadece pornografik yapıtlara layık bir deneme ciddi bir dava gibi sunuluyor... beş paralık bulvar romanı....Türk mahkemesi Berlin’e güzel kokulu çorba ile yaranmaya çalışıyor.....’⁴¹ şeklinde bitirmiştir.

Tass ajansının yayını Türk basını tarafından muhatap alınmış, Anadolu Ajansı tarafından geçilen haberde resmi Sovyet ajansının Papan suikastı davasını tenkit ettiği gayet resmi ve soğukkanlı bir dille ifade edilmişti.⁴² Ancak elbette ki ülke çıkarları ve içinde bulunulan durumlardan kaynaklı olarak Tass ajansının verdiği haberin istenilen kısımlarının özeti verilmiş ve Sovyet basınının en önemli gazetelerinden Pravda’da yer alan sert tenkitler ve hakaretler içeren Zaslavskiy’nin makalesinden hiç bahsedilmemiştir. Bunun en önemli nedeni Anadolu Ajansının dış haberleri ajanslardan alıp Türkçe yayınlaması, Tass ajansının bültenlerinde bu makaleyi yayınlamaması ve Anadolu ajansının da Sovyet Rusya’da bu haberleri takip

⁴⁰ a.g.e. s.4.

⁴¹Zaslavskiy, D. “Nemetskie Provokatori Na Tribune Turetskovo Suda”, Pravda 5 Nisan 1942 s.4.

⁴² ‘İstanbul’daki Sovyet müessesinde çalışan iki Sovyet vatandaşının Pavlov ve Kornilov’un bu işe hiç karışmamış olmalarına rağmen keyfi olarak mahkemeye sevk edilmiş olmaları mazeret kabul etmez bir harektir.

Bu Sovyet vatandaşlarının suikast işine karışmadıkları bir hakikattir ve Sovyet vatandaşları ile temasta bulduklarına dair iki müttehim Türk’ün iddiaları da pek hakikate uygun değildir. Ne Ankara mahkemesinin tarafgirliği ne de herhangi bir sebeple hakiki mücrimleri gizleyen ve başka mücrimler icat eden şikayetçinin gayeleri hiç bir kıymet ifade etmez.

Ankara davasında mesela tahkikat dosyasının Rusça tercümesini almak gibi Sovyetli müttehimlerin en iptidai haklarının ihlal edilmiş olmasının da keza hiç bir önemi olmayacaktır.’ 7 Nisan 1942 *Ulus* s.1.

edip iletecek bir temsilcisinin olmamasıdır. Ancak Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasını isteyen ve Türkiye'yi kendi safında görmek isteyen Almanya ve ona gizliden ve açıktan bağlı ajanslar bu sert dilli makaleyi gündemlerine almışlardır. Alman devlet ajansı DNB Türk devlet ajansının yer vermediği bu haberi yayınlamış ve Anadolu ajansı da DNB ajansından alınan habere 14 Nisan tarihinde bültenlerinde yer vermiştir. Anadolu Ajansı haberi 'Sovyet basını, burada tekrarına imkan olmayan ifadelerle Almanya'ya, Türk mahkemesine ve Türk memurlarına hakaret etmektedir' başlığı altında vermiştir. Haberin devamında Sovyetlerin bu basın mücadelesi ve Ankara mahkemesine karşı başlattığı propagandanın amacı olarak, Türkiye'de hala çalışmakta olan Sovyet gizli teşkilatı memurlarının maneviyatını yükseltmek ve tutuklanan Sovyet memurlarının bazı sırları açıklamalarının önüne geçmek, gösterilmiştir.⁴³ Bunun için de neredeyse her gün bir yüksek Sovyet memurunun hapisaneye giderek Sovyet tutukluları ziyaret ettiği belirtilmiştir. Alman haber ajansının yayını ve bu yayından aktarma Anadolu Ajansının haberi Türk basınında 'Rus basınında hiddet iftira fırtınası'⁴⁴ 'Rus basını Türkiye'ye ağır çatıyor'⁴⁵ ve 'Alman salahiyetli kaynaklarına göre Rus basını suikast davasına ne diyor?'⁴⁶ başlıkları ile yer almıştır.

5 Nisandaki yayından sonra mahkemenin kararını açıkladığı tarihe kadar 18 nisan 1942 tarihli Tass haberi dışında⁴⁷ Sovyet basınında bu konu yine gündemde değil. Mahkeme 17 Haziran'da kararını açıklıyor ve Sovyet basını bu karara yönelik tepkisini, TASS ajansı yazısı ve Pravda gazetesinde yine Zaslavskiy'nin köşe yazısı aracılığıyla vermiştir.

19 Haziran'da Pravda, İzvestiya ve Komsomolskaya Pravda gazetelerindeki TASS ajansı yazısı "isyan ettiren hüküm" başlığı ile yer alan haberde Sovyet vatandaşlarının suçlu olduğuna dair kanıtlanmış tek bir somut durum olmadığı halde suçlu bulunmalarına yönelik 'kanıtsız suçlu ilan edildi ve 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı' görüşleri dillendirilmiştir. Gayet resmi ve sitemkar bir dille yazılan bu yazıda Ankara mahkemesinin bu kararı nedeni ile Sovyet kamuoyunun ciddi bir hoşnutsuzluk içinde olduğu söylenerek Türk-Sovyet ilişkilerine yönelik de mesaj verilmiştir.⁴⁸

Sovyet basınında en şiddetli tepki yine Pravda köşe yazarı Zaslavskiy'den gelmiştir. 20 Haziranda yazdığı 'Ankara komedi mahkemesi' başlıklı yazısında Sovyet halkının büyük bir şaşkınlık ve öfke ile Ankara

⁴³ 14 Nisan 1942 *Ulus*, s.3.

⁴⁴ 14 Nisan 1942 *Cumhuriyet*, s.1.

⁴⁵ 14 Nisan 1942 *Tan*, s.1 ve 2.

⁴⁶ 14 Nisan 1942 *Ulus*, s.3.

⁴⁷ "Delo o tak nazıvaemom "pokuşenii" na Papena v Ankaraskom sude", Pravda, Komsomolskaya Pravda ve İzvestiya 18 Nisan 1942.

⁴⁸ 19 Haziran 1942 *Pravda, Komsomolskaya Pravda ve İzvestiya*.

mahkemesi sürecini izlediğini, hakim ve savcılarının ölümcül korkuları olan bu mahkemenin gerçek bir mahkeme olmadığı; bir komedi mahkemesi olduğu, bu suikastın organize bir sabotaj olduğu ve kendilerini savunma haklarından her adımda yoksun ve zor şartlarda kalan Sovyet vatandaşlarının da bu pis entrikanın kurbanı olduklarını yazmıştır. Yazının devamında ‘cesur vatandaşlarımız, yoldaşlarımız’ olarak nitelendirilen Sovyet vatandaşlarının tutuklanmalarının Sovyet kamuoyunda infiale yol açtığı iddia etmiştir.⁴⁹

Bu iki Sovyet vatandaşının yargılandığı mahkeme süreci Sovyet Rusya tarafından takip edilmiş, hatta Tass ajansının temsilcileri hemen hemen her duruşmada yer almışlardır. Lakin 20 Haziran tarihinden sonra Sovyet basınında bu konu ile ilgili haberlere yer verilmemiştir. Burada, Sovyet Rusya'nın Almanya kadar etkili bir şekilde basını propaganda aracı olarak kullandığını ve Sovyetler Birliği için "büyük vatan harbinin" en kritik günlerinin de yaşanmakta olduğunu dikkate alarak, Sovyet yönetiminin emrindeki ve denetimindeki Tass ajansı ve Sovyet basınının temyiz mahkemesi ile ilgilenmeyip haber yapmamasının nedeni olarak suikast emrini veren ve her şeyden haberi olan Sovyet Rusya'da siyasi iradenin durumu kabullenişini belirtmek gerekir. Sovyet Rusya ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin en az düzeye indiği bu dönemde iki devletin de sözcüsü konumunda bulunan basının dikkatle takip edilmesi gerekmektedir. Nitekim Sovyet Rusya da, Türkiye de basını diplomatik ilişkilerin bir yardımcı aracı olarak da görmektedir.

Sovyet basınının bahsetmediği bu süreçte temyiz mahkemesi yapılmış ve temyiz yılım sonuna doğru; 24 Aralıkta sonuçlanmıştır: Pavlov ve Kornilov'un cezaları 16 yıl sekiz aya inmiş,⁵⁰ 25 Şubat 1943 tarihinde de temyiz kararı tasdik edilmiştir.⁵¹ Tamamen siyasi iradenin isteği ve artık büyük ölçüde Alman tehlikesinden kurtulduğuna kani gelen Türk dış politikasının etkisiyle (Türkiye'nin Almanya ile ilişkileri kesmesinden 6 gün sonra) 08 ağustos 1944 tarihinde cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Pavlov ve Kornilov affedilmiş ve serbest bırakılmıştır.⁵² Bu gelişmenin haberi de 8 Ağustos 1944 tarihinde Tass bülteninde ve akabinde 11 ağustosta birkaç satır halinde Sovyet basınında yer bulmuştur.⁵³

⁴⁹ Zaslavskiy, D. “Ankarskaya Sudebnaya Komediya”, Pravda 20 Haziran 1942 s.4.

⁵⁰ 24 Aralık 1942 *Cumhuriyet*, s.1, 25 Aralık 1942 *Tan* s.1.

⁵¹ 26 Şubat 1943 *Cumhuriyet*, s.1.

⁵² Bunlarla birlikte Türkiye’de tutuklu yüze yakın GRU ve NKVD istihbaratçısı da serbest kahr. Pavlov ve Kornilov hemen Moskova’ya döner. Şarapov, Z. P. a.g.e. s.105 ve Baturin, Yuriy a.g.e. s.415.

⁵³ 11 Ağustos 1944 *Pravda ve Komsomolskaya Pravda* s.4.

Suikast davası süreci ve sonrasında İkinci Dünya Savaşı dönemi Türk dış politikasının dayandığı denge siyasetinin bir örneğini görmekteyiz. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Türk adaletinin suçlu olduğunu ilan ettiği Sovyet vatandaşlarını kendi siyasi gücü ile serbest bırakmasından hareketle, suikast davası sürecinde Alman baskısı altında kalan Türk hükümetinin mahkemeye de benzer bir baskı yaptığını söylemek mümkündür ki bu dönemde zaten Türkiye'de güçler ayrılığı yoktur, yargı bağımsız değildir. Bu bakımdan Sovyet basını yaptığı yayınlardaki "Alman baskısı" konusunda haklıdır, ancak hesaba katılmayan durum ise bu suikastı gerçekten Sovyetlerin yaptığıdır ki zaten Türk mahkemesinin iki gizli şahidi vardır.

Bu olay Sovyet Rusya'nın Almanya ile harp halinde olmadığı bir dönemde gerçekleşse sonuçları belki de bu kadar makul olamazdı. Diplomatik ilişkilerin çok aza indiği bu dönemde her iki taraf da tansiyonun yükselmemesi için gerek siyasi yönden gerek ikili diplomasinin bir aracı olan basın yönünden işi sıkı tuttular. Türk mahkemesi halka ve basına açık yapıldı, Türk basını elinden geldiğince şeffaf ve tarafsız yayınlar yaparken, Sovyet basınında ise Komünist Parti teşkilatına mensup köşe yazarı Zaslavskiy'nin yazıları dışında sert yayınlar yapılmadı. Mahkemenin ilk kararı sonrası Sovyet basını "bilinçli kabulleniş" ile suikast davası ile ilgili haber yayını durdurdu. Bu süreçte her iki basın da siyasi iradenin yönlendirmesi ile hareket etti.

KAYNAKÇA

A. Resmi Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Belge tarihi: 25/26.9.1943, arşiv dosya no: 030.01/40.240.19.

Belge tarihi: 22.5.1940 arşiv dosya no: 87-51/97.105.

TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 19, (25.6.1941).

Düstur, 3. Tertip, Cilt: 21, s. 15-18 (26.1.1940).

Sovyet Dış İşleri Bakanlığı Arşivi

Dokumenti Vneshney Politiki SSSR 1942. c. XXV – Kn. 1. Yanvar-Iyun Tula. 2010.

B. Gazete ve Dergi Arşivleri:

Cumhuriyet

İzvestiya

Komsomolskaya Pravda

Pravda

Tan

Ulus

C. Kaynak eserler

ARMAOĞLU, Fahir, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye” A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt:13,sayı:2 1958, s. 139-179.

BATURİN, Yuriy, *Dosye Razvedçika Molodaya Guardiye*, Moskva 2005.

DERİNGİL, Selim, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası” Tarih ve Toplum, sayı:35 (Kasım1986), s.23-24.

MATTEİ, Jean-Louis, “Jeant Savant-İsmet İnönü’nün Türkiye’si”, “Toplumsal Tarih” sayı 37 Ocak 1997, s.60-64.

İkinci Dünya Savaşında Gizli Belgeler ve Yazışmalar Hitler’in Türk Dostları, Düş yayınları İstanbul 2006.

İRELP, Hayri Osman, “*Modern Anlamıyla Kriminal Polis (Mevkii ve Değeri)*” Polis Dergisi yıl:31 sayı:339 I. Kanun 1944, s. 10-17.

KIRK, George E., “Turkey” The War And The Neutrals, Der: Tonybee, Arnold&Veronica, Oxford University Press, London 1956.

KOÇAK, Cemil, “2.Dünya Savaşı ve Türk Basını”, Tarih ve Toplum, sayı:35, Kasım 1986, s.29-34.

- RBİN, Barry, *Istanbul Intriques*, Pharos Books, 1 edition, January 1992.
- SSCB Dışişleri Bakanlığı Arşivi, *Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri*, Çev: Levent Konyar, Havas Yayınları, İstanbul, 1977.
- STEPKOV, V. N., *Pavel Sudoplatov-Geniy Terora*, izdatelskiy Dom "Neva", Sankt Peterburg, 2003.
- SUDOPLATOV, P.A., *Spetsoperatsii. Lubyanka i Kreml 1930-1950 godı*, Olma Press, 1997.
- ŞARAPOV, Eduard Propkopeviç, *Naum Eytingon-Karayuşiy Meç Stalina*, İzdatelstvo Neva, Sankt Peterburg, 2003.
- US, Asım, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler)*, Vakit Matbaası, İstanbul 1964.